

החינוך לגיל הרך בישראל

יום עיון ארצי

25.5.93

תל-אביב

מרכז אדוה

החינוך לגיל הרך בישראל

יום עיון ארצי

25.5.93

תל-אביב

יום העיון נערך הודות למענק מקרן ברנרד ון-ליר, הולנד

מרכז אדוה

ת.ד. 36529, תל-אביב 61363

טל' 03-290416, פקס 03-5251843

ספטמבר 1993

מרכז אדוה נתמך על-ידי הקרן החדשה לישראל וקרן נוביב

יום עיון ארצי:

החינוך לגיל הרך בישראל

המושב הראשון:

האם יש להתחיל את ההוראה (החינוך היסודי) בגיל הרך?

מנחה:

ד"ר שלמה סבירסקי, מנהל אקדמי, מרכז אדוה

משתתפים/ות:

ח"כ ענת מאור, חברה בוועדת החינוך של הכנסת

ד"ר רינה מיכלוביץ, מנהלת האגף לחינוך קדם יסודי, משרד החינוך

גבי נבילה אספניוולי, מנהלת אל-סופולה, וצרת

ד"ר צביה ולדן, מרצה, מכללת בית-ברל

מר גרעון לוי, מנהל המרכז ללימוד פעילויות הילד,

סמינר אורנים (לא השתתף בפועל מפאת מחלה)

ד"ר שלמה סבירסקי:

קהל נכבד, אני מתכבד לפתוח את יום העיון בנושא החינוך לגיל הרך בישראל. יום העיון נערך כהמשך לסקר על שרותי חינוך לגיל הרך שיצא לאור במסגרת מרכז אדוה, ואשר מוצג לפניכם בשלוש שפות. יום העיון יתמקד בשלושה נושאים עיקריים.

המושב הראשון: האם מסגרות החינוך לגיל הרך אמורות לקחת על עצמן משימות הוראה שהיו שמורות עד כה לבית הספר היסודי?

המושב השני: מהו הקשר הרצוי בתחום הגיל הרך בין הממשלה והארגונים הלא ממשלתיים שמילאו בעבר וממלאים גם היום תפקיד מרכזי בתחום שרותי החינוך לגיל הרך?

המושב השלישי: האם התכניות ל"טעוני טיפוח" בגיל הרך משמשות קרש קפיצה להישגים גבוהים יותר בהמשך הדרך בבית הספר היסודי, או דלת כניסה למסלול הישגים נמוך?

לפני שנתחיל את המושב הראשון אני רוצה להודות בשם מרכז אדוה לקרן ון-ליר מהולנד שתמיכתה איפשרה את קיומו של יום העיון הזה. בהזדמנות זאת אני רוצה להקריא את ברכתו של סגן מנהל קרן ון-ליר, ד"ר ניקו ין אודנהובן: "קרן ון-ליר שולחת את ברכתה לכל המשתתפים ביום העיון הארצי על חינוך לגיל הרך בישראל. ההתפתחות בגיל הילדות היא המנדט המרכזי של קרן ון-ליר

והיא פעילה בנושא זה בישראל מאז 1960. אנחנו מאחלים למלכם דיונים טובים ומעשירים ומקווים לתוצאות שתעודדנה אתכם בעבודתכם היומיומית."

ועתה ניגש לנושא הראשון: האם יש להתחיל את ההוראה השיטתית בגיל הרך? נושא זה עלה לכותרות בשנה שעברה כאשר שמשון שושני, שהיום משמש כמנכ"ל משרד החינוך, הגיש תוכנית לרפורמה במערכת החינוך של העיר תל-אביב ובמסגרתה הוא הציע, ואני מצטט: "להקדים את תקופת הלימודים בגיל הרך (טרם חובה גילאי 4-2) וליצור רצף ממושך של 13 שנות לימוד במוסדות החינוך המאפשר סיום הלימודים התיכוניים בגיל 16".

במקביל ובנפרד הציעה התכנית לצרף את גילאי 4 לחטיבה הצעירה שעד כה היתה שמורה לגן חובה ולכיתה א'. הראיה של החינוך בגיל הרך כטריטוריה שאותה צריך להכליל במסגרת ההוראה השיטתית היא התפתחות של העשורים אחרונים, לא רק אצלנו אלא גם בעולם כולו. בעיקר בארצות המערב, כמו מחנכים ויזמים חינוכיים שפיתחו תכניות הוראה ופעילויות עבור הגיל הרך, אם מתוך הנחה שבכך ניתן להעניק לילדים מקדמה משמעותית לקראת המרוץ שמתחיל בכיתה א', ואם מתוך הנחה שבכך אפשר להקל על עבודתן של המורות בכיתות הנמוכות של בית-הספר היסודי.

הפעילויות הללו ואיתם גם הלחץ על הורים וילדים שנוצר כתוצאה מן המרוץ הגובר אחר הישגים בבית-הספר היסודי והתיכון, גרמו לכך שגן הילדים נתפס יותר ויותר כמעין טרקלין לבית-הספר היסודי ולא עוד כעולם פעילויות העומד בפני עצמו.

לאחר שניים-שלושה עשורים של "אקדמיזציה" של הפעילות בגיל הרך, אם אפשר להשתמש במילה הזאת, קמו לאסכולה הגוברת הזאת מבקרים רבים הביקורת נשמעת בשני מישורים; האחד: החשש שהלחץ בכיוון של הוראה פוגע או עלול לפגוע בעולם הרגשות וההתפתחות האישיותית של הילדים. השני: החשש שפעולות ההוראה אינן יעילות. זאת אומרת, כל הפעולות שנתפסו עד כה כמקדמות את הילדים, אולי לא מקדמות אותם כלל בסופו של דבר. בהקשר זה כדאי לצטט את דבריו של פרופ' דיוויד אלקינד מארצות הברית. הוא קורא לאמריקאים לבנות מערכת כדוגמת דנמרק שבה מתחילים את לימודי הקריאה והכתיבה בכיתה ב' (גיל 7) ומגיעים לשיעור של 100% בדיעת הקריאה והכתיבה, ולא לפי הדוגמה של צרפת, שם מתחילים בגיל 5, ו-30 אחוז מהילדים מתקשים בקריאה.

זה הרקע לדיון של המושב הראשון. עוד אציין שאין הכוונה לדבר על יוזמות פרטיות אלא לדון בשאלה האם צריכה להיות יוזמה ממלכתית להתחיל את הלימוד בגיל הרך.

ד"ר רינה מיכלוביץ:

ראשית אני רוצה לומר שאני מופתעת. לא עלה על דעתי שנזון שוב בשאלה האם צריך להתחיל בקריאה פורמאלית בגיל הרך. אני חושבת שאין כבר במה ואולם בתל אביב רבתי ואולי בכל מדינת ישראל שצביה ולדן ואני לא דיברנו על הנושא הזה במשותף או כל אחת בנפרד והבענו שם, פחות או יותר, את אותם הדברים. כבר נשאלתי בזמנו על ידי המנכ"ל, ואמרתי לו, "מאוחר מדי. צריך להתחיל להורות את הקריאה בגיל שנתיים". אז רציתי לענות על השאלה הכללית "האם יש להתחיל את החינוך היסודי בגיל הרך?" תשובתי היא - יש להתחיל חינוך יסודי מאוד מגיל רך מאוד.

תחילה אני רוצה להקריא קטע קטן: "כשנולדה קיבלה שי: שני מתקני פלסטיק צבעוניים מהם משתחלים צעצועים צבעוניים. לראשון קראו בבית 'האוניברסיטה', והוא נועד להפגיש את הרכה הנולדת עם מגוון גירויים ויזואליים, צבעים וצורות שונים יציבים ומתנועעים. לשני קראו בבדיחות הדעת 'תואר שני', או 'האוניברסיטה המשוכללת'. גם מתקן זה ניתן היה להציב מעל לתינוקת השוכבת כדי שזו תסתפק תחילה במיקוד מבטה באחד הצעצועים ובהמשך תנסה לגעת, להניע להתאמץ

ולהניע שוב מתוך ציפיה כי תוכל להפיק קול מן הרשרשן או קרן אור מן המראה, המתנדנדים על שרוך. משהתחילה לפקוח עיניים לפרקי זמן ממושכים יותר והיא כבר כבת חודשיים, התחילו הוריה להפגישה עם ספרים. בתחילה בהתה בהם בעיניים עגולות כששכבה על ביטנה בעגלתה, וגילתה עניין מחדש בצורות אשר נתגלו לעיניה משהציבו את הספר במהופך. אחר-כך התחילה להושיט ידיים קטנות לקראתו ולמשש את הדמויות שעל גבי דפיו ולבסוף גם טעמה את טעמם. אמא ואבא ליוו הגשתו של ספר בסיפור כשהם מחזיקים אותה בזרועותיהם והיא למדה לכרוך ספר וסיפור עם הנאה מחמימות המגע ההורי. פרקי זמן של ערנות עברו עליה כשהיא מאזינה למוסיקה קלאסית, ולחנכה קנו לה הוריה שי, ספק בצחוק, קלטת מוסיקה מפרי עטו של מוצרט. בת חמישה חודשים הפגינה בברור ניצניהם של יכולות וכישורים אינטלקטואליים, סקרנות, תהייה, נכונות להתאמץ כדי לספקם, תשומת לב ויכולת ריכוז קצרים אך ברורים, יכולת לחזות ולצפות מה יקרה ובעקבות זאת לפעול, הנאה וסיפוק מן ההצלחה, תסכול וכעס בעקבות כישלון. ניכר בה גם תאבון אינסופי לחקור את העולם באותם כלים אשר היו בידה, למשש, לטעום, לבחון מה יקרה אם תניח, אם תרים ואם תזרוק. כבר היו לה העדפות צעצועים בהם בחרה, צלילים להם האזינה ביתר תשומת לב, מראות בהם האריכה להתרכז. התחילה לתקשר עם סביבתה, ניהלה שיחות ממושכות עם הוריה, גירגרה אליהם והם ענו לה בהתלהבות. בגיל שישה חודשים הפגינה, בכלים שלרשותה, את כל הרפרטואר של יכולות אינטלקטואליות אשר תעשינה אותה בעתיד למשתיגדל להומוספיאנס. השתמשה במלוא הפוטנציאל שעשוי להפגין גור אדם והסביבה הפיזית אותה אירגנו לה הוריה, והם עצמם כמתוכניה של סביבה זו, יצרו עבורה את התנאים האופטימליים למימוש ולמיצוי פוטנציאל זה, בת שישה חודשים".

הבאתי את הקטע הזה מפני שרציתי לומר: אני בעד חינוך יסודי מאוד מגיל רך מאוד. אני לא חושבת שמישהו מהיושבים כאן בקהל, וגם לא בין מעצבי מדיניות החינוך לגיל הרך, חושב כיום שצריך ללמד קריאה פורמאלית הוראתית בגיל ארבע. נכון שישנם לחצים מתמשכים להספיק ללמד ילדים את כל מה שהם צריכים לדעת בעולמנו. גם נכון שאנחנו יודעים היום יותר על היכולות של ילדים קטנים וגדולים לעצב את תמונת העולם שלהם מגיל מוקדם יותר. אנחנו יודעים שמוקדם מאוד ילדים רוכשים כישורים ועמדות אינטלקטואליות, כמו הסקרנות והנכונות להתאמץ כדי לגלות את העולם, נכונות ללמוד, רצון ללמוד, ורצון להפיק את המירב מהסביבה. לכן צריך ואפשר לעשות את זה מוקדם

מאוד. הויכוח שלנו הוא לא על האם צריך להורות מגיל רך. המילה "הוראה" היא לא מילה גסה. השאלה היא מה המשמעות שאנחנו נוסיכים לתוך המילה הזאת "הוראה", למה אנחנו מתכוונים. בשנים האחרונות המילה "תיווך" הפכה למודרנית מאוד. מורה טוב מאז ימי קדם תיווך דעת. אם הוא עשה את זה בכלים אלה או בכלים אחרים זאת שאלה טובה. איך הוא יעשה את זה בשנים הבאות גם זאת שאלה טובה. אני רוצה לומר לעצמנו שאין צורך להבהל מטרמינולוגיות. המילה "הוראה" היא לא מילה גסה והמילה "למידה" היא לא מילה גסה. התפקיד שלנו כמובילי מערכת חינוכית הוא להוביל את המערכת כך שתאפשר למורים ולמחנכים לעשות את המירב עבור הילדים כדי שהם יוכלו למצות את הפוטנציאל שלהם. כשאני אומרת מורים ומוסיפה לזה את המילה מחנכים אני רוצה להוסיף עוד מילה ולומר שמלאכת ההוראה לא כוללת בהכרח רק את הוראת התכנים הקוגניטיביים. ההוראה כוללת בהכרח גם את ההקניה של עמדות, רגשות, יכולת לתפקד בחברה כמו שאנו רוצים שילדים יתפקדו בחברה. כל אלה נכללים ודעתנו נתונה לזה.

ד"ר צביה ולדן:

אני מציגה את הדברים שלי במונחים של פרחים וגן. הילדים הם הפרחים והגן זה אנחנו. שאלתי היא איך לאפשר הזדמנויות שוות ללמידה ומהו הגיל האופטימלי להתחיל. המרתי את המילה "הוראה" ב"למידה". רינה קראה "כשנולדה קיבלה שי". אני שמעתי "שד", כלומר בראש שלי המילה "שי" נתפסה כ"שד". ובהמשך - "שני מתקני פלסטיק צבעוניים". מה בעצם היא קראה ומה היא אומרת? מה שקרה בשנים האחרונות זה פיתוח הלמידה של ילדים בגיל הרך. היום אנחנו יודעים שילדים לומדים כל דבר הרבה קודם. מתי ילדים מתחילים להתפס כמבוגרים?

ד"ר רוזניק מאוניברסיטת תל-אביב חוקרת את התפתחות השפה של ילדים בשלב הקדם-מילולי, לפני גיל חצי שנה. אני רוצה להזכיר גם מחקר שנערך בבלגיה, בקרב אמהות דוברות צרפתית ופלמית, כלומר דו-לשוניות. אצל האמהות האלה הצרפתית היתה השפה הראשונה והפלמית השפה השניה. והנה 48 שעות אחרי שהילדים נולדו השמיעו להם קטע שבו האמא מדברת בצרפתית וקטע מקביל שבו היא אומרת את אותו הדבר בפלמית. הילדים הבחינו בין הקטע בצרפתית לקטע בפלמית. לאותם ילדים קראו מידי יום סיפור קטן 6 שבועות לפני שהם נולדו. שבועיים אחרי שהם נולדו השמיעו להם את אותו סיפור על ידי אותה אשה ואחרי סיפור שונה, והילדים הבחינו בין הסיפור המוכר לסיפור החדש. מדהים, לא? כלומר לוח הלמידה אצל

התינוקות מתחיל בטרם נולדו. זה אומר שיש להשקיע מוקדם יותר. אנחנו יודעים שהלמידה של תינוקות מתרחשת באופן סמוי ולא תמיד היא נראית לעין. לכן צריך להשקיע אבל לא למהר, ובעיקר לא לצפות לתשואה מידית. מי שרוצה לעבוד בגיל הרך צריך לקבל על עצמו משימה והשקעה אינסופית. הלמידה בגיל הרך היא תהליך, ולכן היא זקוקה לזמן רב. כדי שהילדים ישתלבו בחברה בגיל מבוגר יותר, צריך להשקיע בהם מוקדם יותר. הלמידה בגיל הרך היא בעלת אופי של הבניה ושחזור, ולכן הדגש צריך להיות על יצירת דימוי עצמי וביטחון עצמי גבוה. בניית קשר רגשי עם המחנכת הינו תנאי להמשך, תנאי להשגת השגים קוגניטיביים. למידה מתרחשת בכל גיל ובכל מצב. אין דבר כזה זמן למשחק וזמן ללמידה. הלמידה מתרחשת כל יום בכל רגע ובכל מצב ולכן ההשקעה העיקרית צריכה להיות בגיל הרך. אם כוח האדם בחינוך לגיל הרך יהיה מקצועי, אז הילדים ילמדו בדרך שתאפשר להם ללמוד כל דבר ודבר.

לסיכום: מעונות יום מקצועיים הם מוסדות חינוכיים ואקדמיים. הם אינם שמרטפיות לאמהות עובדות. כל עוד מעונות היום יחשבו כשמרטפיות לאמהות עובדות, אנחנו לא הצלחנו בכלום. מעון זה מוסד חינוכי שבו מטפלים באופן מקצועי בילדים.

גדעון לוינ:

(הדברים הוקראו) כאשר שאלתי גננת מן המזרח הרחוק מהו אידיאל החינוך שלהן, השיבו רובן "לחנך למשמעת". כאשר שאלתי גננות מארצות הברית את אותה שאלה, תשובת רובן היתה "לחנך להבעה עצמית ויצירתיות". כאשר שאלתי גננות בישראל, אמרו לי רובן "לחנך שיהיו מוכנים לבית הספר".

לגבי שאלת הדיון "האם יש להתחיל את ההוראה בגיל הרך?" אודה כי זו שאלה מוזרה בעיני. יש בכלל ספק בכך שההוראה מתחילה בגיל הרך? אחרי כל הניסיון - בארץ ובעולם - עם ילדים "טעוני טיפוח", האם לא יודעת כל אם, גם בלי יועצים ומדריכים, כי ילדה מחקה אותה? האם לא ידוע בציבור שילד חוזר מהמעון או מהגן ומספר בגאווה "שהיום עשיתי לבד לבד... ?" כלומר, למד דברים שעד אתמול לא ידע. האין יודעים עד כמה גדל אוצר המילים של הילד בשנתו השניה והשלישית? שכושר הציור שלו, יכולת הבנייה שלו, אפשרויות הצירופים שלו של פריטים רבים לשלמויות מורכבות יותר ויותר גדלה מיום ליום? יש חוקרים הטוענים שבשש שנות חייו הראשונות לומד האדם יותר מאשר בכל שנת החינוך המאוחרות יותר! נדמה לי, אם כן, שמתחת לכותרת של דיון זה, מסתתרת כוונה או שאלה

אחרת: האם יש ללמד ילדים בגיל הרך למידה מתוכננת, פורמאלית, מובנית? מי ששואל שאלה זאת, מן הדין שלפני שישב, יזכור את משפטו של פיאז'ה: "... אנו יודעים מה אנו מלמדים - אך אין אנו יודעים מה הילד למד..."

הואיל ומבנה האינטליגנציה לפני גיל בית-ספר שונה מזה שבגיל בית-ספר, אין מקום בגיל הרך (עד גיל 7) להוראה פורמאלית.

המרכז ללימוד פעילויות הילד במכללת אורנים פיתח במשך 15 השנים האחרונות גישה הרואה בפעילות הילד את המניע להתפתחותו, כפי שטען פיאז'ה. משמע, יש בכל ילד, ללא הבדל סביבה חברתית ותרבות, אפשרויות פעילות שמקורן במבנה מערכת העצבים, שמתבטאות בסקרנות וביוזמה, ביכולת עשייה והבנה - בתנאי שהם יוכלו להמצא בסביבה חינוכית המאפשרת להם פעילות לפי התעניינותם, פעולות לפי יסלתם ובשיתוף ילדים אחרים לפי בחירתם. בגן כזה ובמעון כזה מתנהלות פעילויות רבות ושונות ב-זמנית ומשום כך קראנו לשיטה זאת "זרימת הפעילות". אם נשאל גננת העובדת לפי שיטת "זרימת הפעילות" מהו האידיאל החינוכי שלה, היא בוודאי תשיב "לאפשר לילד פעילות מוונת ולטפח את סקרנותו, יוזמתו ופעילותו". היא תקדם את הלמידה שלפני גיל בית הספר על ידי מעורבותה המשתתפת בפעילויות היוזמות של הילדים, על ידי המללת מעשיהם ועל ידי דאגה למיגוון של הצעי פעילות בגן.

ובהקשר לטכניקות האלה תורשה לי הערה שבוודאי לא תהיה מקובלת על רובכם. כבר לפני 20 שנה טענתי שבעוד 50 שנה, לא יהיה עוד צורך בידיעת קרוא וכתוב. במקום שימור המילה בכתב יבוא שימור המילה המדוברת על סליל מגנטי. במקום תרבות סתובה תבוא תרבות חזותית, ואין מערכת החינוך דהיום מסוגלת להתמודד עם התפתחות כזאת. "פולחן הקריאה והכתיבה" המקובל היום אינו משרת את המאבק נגד הטפשות נוסח פוסטמן ואינו מקדם את האינטליגנציה נוסח פיאז'ה. במקום "הבנת הנקרא" מתפתחת לנו היום בעיה של "הבנת הנראה" כבר לגבי ילדים בני 2-3 המסתכלים בטלוויזיה, והתופעה תלך ותתעצם, ומערכת החינוך חייבת לחשוב עליה. אני מכיר ילדים בני 6 אשר משתמשים במומחיות רבה במחשב ובמדפסת אבל אינם כותבים. אין זה מעיד על פגם באינטליגנציה שלהם ואין זה מעיד על פיגור תרבותי, למרות שבבית הספר של היום היו נכשלים בוודאי.

אך עדיין נדרשים ללמוד קרוא וכתוב. הדבר אינו מסובך, אינו תלוי בשיטה זו או אחרת. הוא תלוי בענין ובהתענינות של הילדים. אלה שונים אצל כל

אחד. לפיכך האפשרות של למידה יחידנית מתאפשרת ביתר קלות בגן גדול ורב-גילי.

במאמר מוסגר מענין לציין שעד כה רוב הגננות רואות בעיקר בקריאה וכתובה נושא להוראה שלהן. יש רק מעט גננות הפעילות עם הילדים בארגז החול או בבניה, בציור או בכיור. אלה נחשבים משום מה לתחומים שאינם מצריכים הוראה. זוהי טעות בסיסית שקשה לעקור אותה. האמת היא ששום תחום בגיל הרך אינו מצריך הוראה במובן הפורמאלי, האחיד והשווה לכולם. אבל כל תחום בגן דורש מעורבות משתתפת של המחנכת בלמידה של הילד. זהו נושא המצריך למידה יסודית על ידי המחנכת.

נבילה אספניולי:

אני מסכימה שחינוך מתחיל לא רק עם לידת הילד אלא עוד הרבה קודם. החינוך מתחיל בערכים שיש לו כבר ולפיהם אנו מקבלים את הבן או הבת שנולדים. יש לי הערה לדבריה של ד"ר ולדן. לדבריה ילדים לומדים היום יותר מוקדם מאשר בעבר. עובדתית הקביעה הזאת אינה נכונה. בארצות הברית נערך מחקר השוואתי בין ילדים שנולדו בשנות ה-40 לילדים שנולדו בשנות ה-80, והתברר שהשוני במה שהם למדו הוא מאוד מאוד מוגבל. מה שגדל הוא הידע שלנו על ילדים, ולא הידע של הילדים עצמם. אחד הדברים שאנחנו יודעים הוא שהילד לומד בצורה פעילה. לצערי הרב, במערכת החינוך בארץ ובעולם יש דגש רב על ההשגיות. כמחנכים, אנחנו חושבים כיצד ללוות את הילד ולתת לו לאורך כל הדרך כמה שיותר חוויות וכמה שיותר הזדמנויות. זה דבר חיובי. הבעיה היא שברגע שיש תכנית לימודים, המחנכים הופכים את התכנית למשהו שצריך להספיק ובכך עושים עוול לילדים, כי ההשגים הופכים לדבר מרכזי שנמדד על ידי בחינות.

באשר לעיקרון שילד חושב ולומד דרך העשייה. אם אנחנו לוקחים את העיקרון הזה ומישמים אותו על מערכת החינוך בגיל הרך בפועל, מה שאנחנו נעשה הוא לאפשר לו את העשייה. רבים מגני הילדים בארץ מאפשרים את זה. אם מדברים על חינוך, אז בהחלט יש להתחיל אותו הרבה לפני הגיל הרך, אבל אם מדברים על הוראה, אין שום צורך להתחיל בגיל הרך, להיפך: אם מדברים על הוראה אקדמאית, על תכנים מוגדרים מראש שילד צריך לדעת, אז לדעתי צריך אפילו להרחיק את זה כמו המודל של דנמרק עד גיל שבע ולהתחיל את האקדמיזציה בחינוך בגיל זה. כשאני אומרת "אקדמיזציה" אני מתכוונת להוראה, להקניית ידע, ולא להענקת שוויון הזדמנויות להתפתח.

כיום באמצעות הרפורמות המוצעות, מטפחים את שתי המגמות ההפוכות - הפרטה והפרדה. הפרטת החינוך פרושה מתן לגיטימציה לחיזוק החזקים, ואילו הפרדת החינוך פירושו הנצחת קבוצות חברתיות סגורות, עם איפיונים תרבותיים-כלכליים עדתיים.

במה מתבטאת המדיניות החדשה בפועל? בדו"ח מס' 43 מתארת מבקרת המדינה בחריפות את החבלה באינטגרציה, בה אשמים גם משרדי החינוך הקודמים וגם ההנהלה החדשה. בניגוד להחלטת הכנסת משנת 1968, מאפשר משרד החינוך לרשויות המעוניינות בכך (ובעיקר לעיריית תל אביב) לעשות "פריימריס" לילדים בכיתה א' ולתת לבתי הספר לבחור בניהם. כך, בשם "בחירת הורים מבוקרת", ניתן האור הירוק למירוץ אליטיסטי קדימה, מחד, ולנחשלות מאידך.

יתר התוכניות ממשיכות להוביל באותו כיוון. כך רעיון המסלול המואץ לבגרות, היוצר הפרדה בין התלמידים כבר בחטיבות הביניים: המוכשר לבגרות מואצת, הפחות מוכשר נשאר מאחור.

בדרך זו מערכת החינוך הופכת לממיינת יותר ויותר, לפותחת פערים במקום לצמצם אותם.

היו גם הצעות שנכשלו ונגנזו, אך יש להניח שהן עוד תחזרנה אם לא נאבק למען שינוי המגמה. משרד החינוך לא ויתר כנראה על רעיון החוזים האישיים למורים, וגם לא על הרעיון להתחיל את לימודי הקריאה והכתיבה לפני כיתה א', ובכך להוריד את התחרותיות וההשגיות כבר לגן הילדים.

ואם המצויינות בלבד, ולא קידום הכלל, תשאר המגמה השלטת במשרד החינוך, יש להתייחס בחשדנות גם לביצוע דו"ח הררי בחינוך הטכנולוגי.

איך נלחמים בכל הגל האליטיסטי הזה? צריך קודם כל לרצות להילחם נגדו. צריך להבין, שהמאבק נגד האליטיזם בחינוך אינו מאבק מקצועי צר, אלא חלק מהאני מאמין החברתי-כלכלי שלנו.

כיום נעשים השינויים בוועדות סגורות, ללא דיון ציבורי ותוך התעלמות ועקיפה של רצון הכנסת והחלטותיה. צריך לחשוף זאת, להתנגד ולא לאפשר.

ברגע שיש לנו הישגים קבועים ותכניות קבועות, אנחנו מונעים התנסות אינדבידואלית אצל הילד. אנחנו מונעים שימוש יצירתי בסביבה והתחשבות יומיומית בסביבה. אנחנו מקבלים קטגוריזציה מוקדמת של הילדים. בחברה שלנו יש כל מיני קטגוריות כמו מזרחים, פלסטינים וטעוני טיפוח, ואני טוענת שזה משמר את הסטטוס קוו, מגביל את ההתפתחות האינדבידואלית של הילד ומצמצם את האפשרויות למגוון רחב של יצירתיות. זה משמר את המערכת הקיימת וחוסם אותה מלהתפתח.

על פי מחקר אמריקאי שנעשה בנושא עולה, כי הנטייה לאקדמיזציה מוקדמת עומדת בניגוד למה שאנחנו יודעים על איך ילדים קטנים לומדים. תוכניות צריכות לשאוף לענות על צרכי הילדים, ולא לצפות מהילדים להסתגל לתוכנית. הגיל הרך הוא קריטי ביצירת המוטיבציה ללמוד, ופסיכולוגית, למוטיבציה ללמידה יש חשיבות רבה. השאלה היא כיצד אנו נתמקד ביצירת מגוון אפשרויות עבור הילדים ללמידה עצמית ולא נגביל אותם לתוכניות, להשגים וללחצים. אנחנו לא רוצים להגיע למצב בו כאשר הילד מגיע לכיתה א' הוא יודע את כל התכנים מהגן, אבל נמאס לו לבוא לבית הספר. אנחנו צריכים להעביר את המוקד לילד ולהתרכז בחינוך ולא בהוראה. אני בעד לימוד הילד ליצירתיות ופיתוח עצמי של כלים ללמידה. את ההוראה הפרונטלית אפשר ורצוי לדחות עד גיל שבע.

ח"כ ענת מאור:

מי שבוחן בקפידה את "המהפכה מלמעלה", המתבצעת במשרד החינוך, רואה בברור שבעצם מגמתה היא לעזור לכ-30% מהתלמידים, המצטיינים שבהם. כשמדברים על כך שמערכת החינוך "עולה כיתה", מתכוונים שהרוב ידשדש במקום, המיעוט ירוץ קדימה ובממוצע כולם יעשו צעד אחד.

כל השינויים הנעשים כיום בשם הליברליזם והחדשנות פוגעים קשות בשני עקרונות יסודי, שהכנסת הציבה בזמנם, ושלאורם עוצבה מערכת החינוך: א. חינוך ציבורי, כלומר אחריות המדינה לקידום כל ילדיה. ב. מיזוג קבוצות, עדות ורבדים שונים בעם, במסגרת האינטגרציה.

דיון

מירה אליעזר:

אני מארגון ה.ל.ה. כרגע אני לא רוצה להביע את דעתי אם זה טוב או לא להתחיל ללמוד בגיל ארבע. אם ילדים מתויגים עוד לפני שהם נולדים כ"טעוני טיפוח", קרי מזרחים, אזי אפילו אם יתחילו ללמוד

שמעון ראם, מנהל מחלקת החינוך בעתלית:

יש עלי לחץ לממן הקמת חטיבה לגילאי שישה חודשים עד שנתיים. השאלה שלי היא מה אומרים על זה המומחים מבחינת הכדאיות והחשיבות החינוכית?

בגיל ארבע או שלוש או שבע לעולם לא תהיה להם הזדמנות להגיע לאוניברסיטה.

לגבי מוסיקה קלאסית - מוצרט יקדם ילדה לאוניברסיטה? מה עם מוסיקה ערבית או מזרחית קלאסית? אם זו ההתייחסות, הרי שאין סיכוי לתלמידים המזרחים להגיע לאוניברסיטה, כי התרבות שלהם אינה לגיטימית, והם, כמוני, מוגדרים כ"טעוני טיפוח" עוד לפני שנולדו.

לאה מנעמ"ת:

אני מסכימה עם כל מה שטאמר לגבי הלמידה בגיל הרך. אני מנעמ"ת, ואנחנו פועלות כל יום כדי לשפר את הלמידה במוסדות שלנו. יחד עם זאת, אני מרגישה בשטח לחץ סביבתי גדול מאוד. אתם לא חושבים שהגיע הרגע שצריך לחשוב על תוכנית שתלווה את תהליך הלמידה בגיל צעיר ביותר? הילדים נמצאים אצלנו שלוש-ארבע שנים, והמחנכות מאבדות לפעמים את הדרך בתהליך הארוך הזה. אני חושבת שאנחנו צריכים לא תוכנית ממש, אלא קו מנחה למחנכות.

ד"ר יוסי דהאן:

הדברים שנאמרו כאן על ידי רינה מיכלוביץ וצביה ולדן הם בעצם הטעיה, כיון שהגן לא מטתק משאר

מערכת החינוך כפי שהן ניסו להראות. הגן היום הוא לא אי של משחק ולמידה אלא מצוי תחת אותה מערכת לחצים של תחרות והישגיות ונתון למיון וסלקציה. בעצם הגן הופך היום לעוד מכשיר הכנה לפסיכומטרי שיוביל את הילד לבית ספר טוב ומשם לאוניברסיטה.

אשר לוי:

אנחנו מדברים על ילדים שלכאורה צריכים להתחיל ללמוד בגיל ארבע. די ברור שלימוד שהולך בדרך של המילה הכתובה הוא משועבד למילה הכתובה, ואם מתחילים את הלמידה הזאת בגיל ארבע, כבר אז אנחנו נפסיד חלק מהילדים האלה. זה מתקשר לעניין החברתי, כי הגישה שאומרת מי שמסוגל ורוצה יתחיל ללמוד בגיל ארבע, מי שלא, בעיה שלו - במילים אחרות, אנחנו מתחילים את ההפליה כבר בגיל ארבע.

מירה מסמינר אורניס:

גדעון לויין היה מהראשונים שהכירו הכרה עמוקה בגיל הרך. אני חושבת שצריך לתת לו את מלוא ההערכה על זה שהוא מוביל את המהלך בכל מה שקשור לגיל הרך.

משיבים:

ד"ר רינה מיכלוביץ:

מי שהגה את התוכנית להתחיל את הלימוד הפרמאלי בגיל ארבע נתן מספיק קרדיט לאנשי המקצוע בתחום הגיל הרך, וזה מלל את גדעון לויין. הוא שמע את דעתם וגם קיבל אותה. אני חושבת שזה ראוי לכבוד, מפני שהתוכנית של הקניית קריאה בגיל ארבע ירדה מהפרק ואין טעם לדבר עליה. הכל קיים בכתב, והחומר עומד לרשות מי שרוצה לעיין בו.

החברה בת זמננו היא חברה השגית. יחד עם זה אני חושבת שחלק מהדוברים כאן לא ביקרו או לא מבקרים מספיק בגני הילדים. אני מדברת עכשיו אל יוסי דהאן שלא מוכר לי מספיק.

ד"ר יוסי דהאן:

זה פשוט לא נכון. אני בוועד ההורים בגן של בתי.

ד"ר רינה מיכלוביץ:

יכול להיות שהבת שלך בגן ילדים, אבל מגן הילדים לא מועברת אינפורמציה לבית הספר והנושא הזה במאבק תמידי בין הגנים למערכת החינוך היסודית,

מפני שמנהל בית הספר מאוד היה רוצה לקבל אינפורמציה כזאת והאינפורמציה לא מועברת.

עוד שתי הערות: אחת לחברה מה.ל.ה. - אני חושבת שלא נכון לעשות את ההשוואה הקבועה הזאת של "טעוני טיפוח" ועדות המזרח. אני עצמי ילדה מבית טעון טיפוח. אני לא בדיוק מזרחית, והורי לא יכלו כל כך לתת לי את מה שנתנו כאן לילדה הקטנה. אני רוצה שכל הורה יתן את המוצרט שלו לילד שלו, שהוא יבין שצריך להשמיע לילד וכדאי להשמיע את המוסיקה שחשובה להורה לילד שלו בן החדשיים.

אני רוצה להוסיף ולקשור את זה לדברים של נבילה. יכול מאוד להיות שאין לנו מספיק ילדים בגילאי שלוש המגיעים לגן הילדים במגזר הערבי, ואני מואבת איתך את הכאב הזה. אני חותרת יחד איתך להגיע לזה שכל הילדים בכל הגילאים יגיעו לגני הילדים. אנחנו צריכים לראות את החינוך מגיל אפס מסודר לכל הילדים בכל המגזרים ובכל העדות. ועוד דבר לחברה מנעמ"ת. אנו עובדים כרגע על תוכניות לגיל שנתיים בדיוק במובן שאת מתכוונת אליו: מה צריך לעשות לקידום הילד מבחינה ריגשית ומבחינה חברתית, שיהיה קו מנחה.

ד"ר צביה ולדן:

שפה כתובה היא לא נוקשה. היא לא סגורה והיא לא חד־משמעית, ולתת לילד לנסות לכתוב בגיל מוקדם זה לתת לגיטימציה לצורה שבה הוא מיצג את השפה הכתובה ולא להראות לו איך המבוגרים כותבים.

אנשים שנלחמים על התפיסה של גן כהכנה לבחינה הפסיכוטכנית הם אנשים שמפתחים במקביל גישה התפתחותית בגיל הרך האומרת: "תן לילד לנסות כל דבר שמעניין אותו בדרכו". אנחנו מתנגדים לתיג, להסללה, להכוונה, לציון, למיון וכו' על כל רקע שהוא. אנחנו עומדים בעקשנות על זה שהלמידה היא סמויה ומה שנתר לעשות הוא להשקיע יותר ולא לבחון תוצאות מוקדם יותר. גן זורם הוא הזכות הבלעדית של גדיעון לוי, ואם זה התפרש אחרת אז אני מצטערת. גן זורם זה גן שבו הכל עומד וליד יש הרשות לקחת מה שהוא רוצה. בחברה יש כרגע לחצים הישגיים גדולים ביותר. לדעתי, הדרך היחידה להתמודד עם הלחצים האלה היא להבטיח שכוח האדם שעומד במרכז ההתרחשות של הלמידה יהיה מקצועי ושיהיה לו הידע להשיב להורים כשהם דורשים לעשות דבר שלא מתאים לגיל הזה. להורים ולמחנכים יש משימה: לתת לילד את הזמן שדרוש לו. יש שתי דרכים לעשות זאת, ואחת מהן היא לחשוף אותו לעבודה מקצועית בגיל מוקדם.

נבילה אספניולי:

חינוך יסודי במובן המקובל היום מנציח את הפערים, הקטגוריזציה רק מנציחה את הפער, ולכן דחשה לא רק השקעה בכוח אדם אלא גם מחשבה חדשה באשר לחלוקת המשאבים: הפליה מתקנת בחלוקת המשאבים ושינוי סדר העדיפות במערכת החינוך.

ח"כ ענת מאור:

מה זה מצוינות והשגיות שרוצים להגיע אליה בגיל הרך? אם הילדה תהיה אינטלקטואלית בלבד, אני לא מקבלת את התשובה. אם היא תהיה גם אינטלקטואלית וגם חברתית, מוסרית ורגשית, אני מאוד שמחה על כל החידושים.

דבר שני: האם היא מיועדת לכל או רק לאלה שמוכשרים במיוחד? אני רוצה לידע אותך, רינה, שההצעה להתחיל ללמוד קריאה וכתובה בגיל ארבע ירדה זמנית מסיבות פוליטיות, והיא תקבע בדיוק האם תהיה בחירת הורים מבוקרת בכיתה א' או לא. אם האוניברסיטה מקבלת על פי ציוני הבגרות זה לא יבטיח לנו בני אדם בעלי ערכים ומוסר.

אני בעד השקעה רצינית בכוח אדם. אני מברכת על המאבק של המורים והמורות. עד כה ההשג הוא חלקי בלבד, כי הגננת והמורה בישראל משתכרות רק שלישי מעמיתיהן בעולם.

באשר לשאלה מה אנחנו הפוליטיקאים עושים: חשבתי שצריך להגיש הצעת חוק לחינוך חינם בגיל שלוש. השתכנעתי מפרופ' אדלר שצריך לדחות את הרעיון הזה בגלל סדרי עדיפות. היום צריך להשקיע על מנת לאפשר לכל אחד להגיע לאוניברסיטאות ולשנות את הקריטריונים לקבלה. אם לא נשנה את תעודת הבגרות לתעודה אינטלקטואלית-חברתית, וניתן לעשות את זה, ואם לא נכלול את פרויקט מעורבות חברתית כחלק מהבגרות, אנחנו פשוט נוציא דור נכה, בלתי מפותח וללא שום יכולת מנהיגות. בלי יצירתיות אי אפשר לקדם אף תחום בעולם. היום התלמידים פשוט יושבים ומשננים, ואת זה צריך לשנות.

מה שיהיה מעוצב בגיל הרך באופן טיפולי חברתי יתן את אותותיו מאוחר יותר. המאבק כולו לפנינו. אל תביאו את הילדים ללמוד בגיל ארבע: זה יחזיר ביתר שאת אם המאבק הפילוסופי-חברתי לכיוון שראינו בשנה האחרונה.

ד"ר שלמה סבירסקי:

לסיכום, התברר שהשאלה האם מסגרות החינוך לגיל הרך אמורות לקחת על עצמן משימות הוראה שהיו שמורות עד כה לבית הספר היסודי היא לא כל כך בלתי רלוונטית כפי שהשתמע בתחילה. מסתבר שביטול התכנית להתחיל את ההוראה הפורמאלית בגיל ארבע הוא זמני בלבד.

יחסי ממשלה-אירגונים לא ממשלתיים - מה כל צד מצפה ממשנהו?

מנחה:

ד"ר האלה חזן, חברת מרכז אדוה

משתתפים/ות:

ח"כ אברהם בורג, יו"ר ועדת החינוך של הכנסת
הרב משה אסולין, סמוכ"ל מעונות מרגלית של ש"ס
נבי ריפה נור, יו"ר, האגף לגיל הרך בנעמ"ת
נבי וואפה בובו, מרכזת פדגוגית, דאר אל ספל אל ערבי, נכו
נבי חביבה וילנסקי, סגנית מנהלת האגף לתעסוקה
ולמעמד האשה, משרד העבודה והרווחה
מר סולמן עובייד, מנהל עמותת הנעב לפיתוח חברתי
נבי ג'יהאד עיראקי, מפקחת על החינוך לגיל הרך במנזר הערבי,
משרד החינוך והתרבות
נבי רות צור, מנהלת המחלקה לגילאי 3-0, משרד החינוך והתרבות

ד"ר האלה חזן:

החינוך לגיל הרך מצטיין במגוון רחב של גופים פרטיים, ציבוריים וממשלתיים. המטרות של הארגונים האלה לא אחידות ולפעמים יש גם ניגודים.

האחריות הממשלתית על שירותי החינוך לגיל הרך מתחלקת בין שני משרדים, משרד החינוך והתרבות ומשרד העבודה והרווחה. יש לציין כי מידת השליטה של שני המשרדים רחוקה מלהיות מלאה. מעונות היום מופעלים על ידי גופים ציבוריים ולא ממשלתיים, לרוב גם על ידי גופים פרטיים שמידת הפיקוח עליהם קטנה. הדבר משאיר את מערכת החינוך לגיל הרך בתוך שוק חופשי המאפשר תחרות בין הגופים השונים. תחרות זו יכולה להביא להטבה באיכות אך גם יכולה להוביל לתוצאות שליליות, היות ויש גופים המציעים את השירות שלהם במחירים זולים יותר ובאיכות נמוכה. משרד העבודה אחראי על מעונות היום והמשפחתונים. חלקו של משרד זה בסקטור הערבי הוא קטן מדי. כמו כן מעורבותם של המוסדות הציבוריים הגדולים כמו נעמ"ת, ויצ"ר ואמונה לא קיימת כמעט בחברה הערבית. לדוגמה, נעמ"ת מפעילה 328 מעונות יום, מתוכם 3 מעונות יום ו-12 כיתות גן בחברה הערבית, למרות שנעמ"ת היא גוף הסתדרותי. יש הטוענים כי בחברה הערבית אין צורך במעונות יום, ושעד לפני 10 שנים לא היה כל צורך כזה. בינתיים התחילו הנשים לעבוד, ואז התעורר הצורך מהשטח, לכן המצב בחברה הערבית מפגר יחסית למגזר היהודי. לדעתי זהו הסבר לא נכון כי הוא משקף עמדה

הרואה בחינוך לגיל הרך שמרטפיה שנחוצה רק לאם העובדת מחוץ למשק ביתה.

דומני שאנשי החינוך המודעים לחשיבות החינוך לגיל הרך להתפתחות הילד, רואים פיתוח מערכת כזאת כחלק מאחריותם ומנסים לעורר את המודעות ולפתח את המערכת. במגזר הערבי, משרד החינוך אחראי רק על גילאי 5, ולכן הוא משאיר את השטח מופקר. השאלה שאנחנו נעמיד בפני המשתתפים בפנל זה היא מהן הציפיות של כל גוף המעורב בחינוך לגיל הרך, וכיצד הם רואים את המצב השורה כיום.

הרב משה אסולין:

רשת מעונות מרגלית מיסודה של תנועת ש"ס הוקמה לפני כארבע שנים. הרשת מפעילה 26 סניפים של מעונות יום ברחבי הארץ. מעונות מרגלית נותנים פתרון להורים אשר מעוניינים במסגרת דתית ושלא היו רשמים את ילדיהם למסגרות אחרות.

המטרה בהקמת הרשת הינה לתת לילדים חינוך בעל צביון דתי תוך הקפדה על מוטיבים דתיים כנטילת ידיים, תפילה, ברכות, שבתות וחגים וכו'.

המעונות מנהלים על ידי צוות מנהלות, גנות, ומטפלות בעלות השקפה דתית התואמת את פעילות הרשת תוך שימת לב מרובה לחמימות יתרה לילדים ולהורים. בראש הסולם שמה הרשת למטרה את החומר האנושי.

המעונות פזורים מחצור ומעלות בצפון ועד לאופקים ונתיבות בדרום, וממוקמים בדירות שכורות שהותאמו והוכשרו על ידי הרשת למעונות יום לפי דרישות משרד העבודה והרווחה. כל סניפי הרשת הינם בעלי סמל משרד העבודה וסמל משרד הרווחה, כאשר כל הורה יכול לקבל דרוג על פי המקובל והשתתפות של המשרדים בשכר הלימוד בהתאם. הרשת מפעילה גם מפקחות פדגוגיות.

הרשת שמה לעצמה מטרה שהמעונות לא יהיו בשום אופן מזהים כשמרטפיות שאליהן שולחים את הילדים כדי שהאמהות תצאנה לעבודה. מעון יום מרגלית הינו מוסד חינוכי לגיל הרך, שכן כל שכבת גיל מקבלת את המסרים החינוכיים המתאימים לה. אנו מאמינים שחינוך מתחיל בגיל אפס. כמובן, אין הרשת מקילה ראש בשאר הפרטים כמו משחקים, ספרים, ארוחות חמות ומזינות לפי הקריטריונים של משרד העבודה.

רשת מעונות מרגלית היתה רוצה בשיתוף עם הממשלה בשני תחומים: א. עזרה בגיוס מבנים אשר יתאימו לקליטת הילדים. ידוע שמבנים למעונות מוקמים, אולם יש העדפה ברורה לתת אותם למעונות של הרשתות הגדולות, אפילו אם במקום זה או אחר אין דרישה למעונות של הרשתות הגדולות ואילו לרשת מרגלית יש מספר רב של ילדים שממש משוע למבנה. ב. היינו רוצים לראות יותר שיתוף פעולה במעונות מבחינה כלכלית וחינוכית. יש לי הרגשה כי כל הפעילות החינוכית שמתבצעת במעונות אינה ברת פיקוח. זה מביא למחשבה המוטעה כי מעונות היום הם שמרטפיות ולא מוסד חינוכי לגיל הרך. אולם אם היה שיתוף ומעקב מצד גורמים משלתיים, השטח היה נראה אחרת.

11אמה ב11:

הייתי רוצה לפתוח בנתונים מדויחות של סיווג ערי פיתוח. אם נסתכל בדו"חות הללו נראה שאין אף יישוב ערבי שנכנס לקטגוריה הזאת. כלומר אם ישוב מסוים מכונה "אזור פיתוח", כל ילד זכאי לדרגה של הנחה המתבטאת ב-500 שקל לשנה במעון היום. ומכיוון שיישובים ערביים לא מוגדרים כיישובי פיתוח, ילדיהם לא זכאים לשום הנחות.

נקודה נוספת: מעונות יום זקוקים לסמל ממשרד העבודה והרווחה. רק לאחרונה התברר לי שלמשרד העבודה סמל שונה מזה של משרד הרווחה, ולכן מעונות שעמלו לקבל את סמל משרד העבודה לא יכולים היום לקבל ילדים שקשורים למשרד הרווחה. זאת אומרת, אין המעונות האלה יכולים לקבל ילדים של הורים שמגיע להם סיבסוד ממשרד הרווחה.

הבעיה גדולה יותר כאשר מדברים על גנים: 33% מהילדים בגיל ארבע נמצאים בגנים. ושאלה מרכזית שנשארת מעורפלת היא שאלת האחריות. בניגוד לארצות אחרות כמו בריטניה וארצות הברית, בישראל סוגית האחריות לא ברורה כלל.

לגיל הרך חשיבות רבה בעיצוב אישיותו של הילד, ולכן הממשלה שמרה לעצמה את הזכות לפקח על גני הילדים. במגזר הערבי, רק 10% מהגנים הם תחת פיקוח משרד החינוך. בעיה נוספת היא מתן הכרה על ידי משרד החינוך. בפועל מה שקורה הוא שכדי שגן חדש יקבל הכרה ממשרד החינוך, הגנת שעובדת בו חייבת להיות מוסמכת, אבל אין מספיק גנות מוסמכות בחברה הערבית. לדעתי צריך לתת לגנת שהוכשרה ב"דאר אל-טפל אל ערבי" או בארגונים אחרים את ההזדמנות להיבנות, יש לקבוע איזה סוג של השתלמויות היא צריכה לעשות כדי לקבל את ההסמכה. הממשלה לא יכולה בשום אופן לספק גנות מוסמכות למגזר הערבי תוך עשר שנים, אבל יש לנו את הפרה-פרופסיונאליזם. אני מזמינה את כולם לראות את העבודה שלהן, למרות המשכורת הנמוכה שהן מקבלות. יש אפילו כאלה שלא מקבלות משכורת. תנו להן את האפשרות לקבל את ההכרה. המצב היום הוא שאנחנו מקבלים צוי סגירה משום שהגנים לא עונים על הקריטריונים, כי הגנת אינה מוסמכת. זה מצב ללא מוצא, ואנחנו לא יודעים מה לעשות. האם להשאיר את הילדים מחוץ למסגרות? איפה האחריות של הממשלה בנושא זה?

אני רוצה לדבר גם על תוכניות ההכשרה של מטפלות וגנות בחברה הערבית. תוכניות אלה בנויות כדי שתתאמנה למגזר הערבי. אם נתנים את ההכרה לארגונים הלא-ממשלתיים המכשירים כוח אדם לחינוך לגיל הרך, אז פתרט את הבעיה. שנית, הממשלה צריכה לחלק את המשאבים לפחות באופן שווה. ברור שיש צורך כרגע באפליה מתקנת כדי ליצור מצב שוויוני בכל המגזרים בחברה הישראלית. המגזר הערבי זכאי לתיקצוב כזה על מנת שהאם הערבית תוכל גם היא לצאת לעבודה.

אני מציעה שיוקם ועד משותף של נציגי הארגונים הלא ממשלתיים ונציגים מהממשלה. הועד הזה יסל ללמוד היטב את המציאות ולבדוק היכן ביישובים הערבים יש צורך ליישם גם תוכניות לימודים כמו הטיף והאתגר. הממד החינוכי חשוב לנו מאוד, ואני בטוחה שהארגונים הפעילים והמורות ישתפו פעולה. אני מצפה לפחות למדיניות ברורה בקשר לחינוך לגיל הרך במגזר הערבי.

ד"ר האלה חזן:

באשר להתייחסותי לחוסר השוויון. כמובן, הציפיות מנעמ"ת כגוף הסתדרותי הן אחרות מהציפיות מכל

גוף נשי אחר. אל החלק של משרד העבודה תתיחס חביבה וילנסקי.

חביבה וילנסקי:

אני מייצגת את גילאי 3-0. מתוקף החוק, משרד העבודה מופקד על כל הנושא של מעונות היום. האגף שלנו הוקם ב-1970, כאשר אחת המטרות היתה לאפשר ליותר נשים לצאת לעבוד, וכך קמו מעונות היום. כאשר התחלנו בתהליך, הממשלה נטלה על עצמה 30% של עלות הקמת המעונות, ציוד, פיתוח וכו'. ב-1969 היו כ-200 מעונות יום שהופעלו על ידי שלושת אירגוני הנשים שהיו החלוצים בתחום הזה: נעמ"ת, ויצ"ר ואמונה. הממשלה עודדה את הרחבת המסגרות הקיימות.

בהקשר לשאלות שעלו קודם, אני רוצה לספר לכם שבמהלך 20 שנות עבודתי נכנסתי פעם למעון שהוצג לי כמעון יום מהטובים ביותר. מה שראו עיני היה - ניקיון, מיטות מכוסות בסדינים לבנים, אחיות עם חלוקים לבנים - והיתה שם דממה רועמת. היום אני רואה איזה כיברת דרך עברנו מאז אותם ימים. היום יש כ-60 אלף ילדים במעונות, וכ-1200 מעונות יום, שני-שלישים מהם במבנים תקינים. היום אנחנו יודעים בדיוק מה אנחנו רוצים מבחינת המבנה הפיזי.

המדינה מעוניינת לטפח את השלד הזה, אבל בשנים האחרונות חלה נסיגה בתיקצוב משרד העבודה והרווחה למטרה זאת. במשך השנים נוצרו דפוסים של עבודה משותפת עם ארגוני הנשים. האגף להכשרה מקצועית מכשיר מטפלות. המדרשה של משרד הרווחה גם מכשירה מטפלות. בתשע השנים האחרונות הוכשרו כ-8000 מטפלות. אחת התכונות החשובות, לדעתי, אצל מטפלת היא היכולת להעניק חום. אני רוצה לציין שבקורסים השונים, המטפלות מוכיחות רצון רב ללמוד.

נאמר כאן על ידי נציג מעונות מרגלית ונציגת דאר אל-טפל שהמעונות שלהם נמצאים במבנים ישנים. אתם עוברים עכשיו את התהליכים שהארגונים הגדולים עברו בשנות השבעים. אני רוצה לציין שנעשה ניסיון לתת 60% אחוז מימון למעונות במגזר הערבי, ושהיה קושי באה. לדעתי, הסיבה שלא ניבנו שם מעונות טמונה גם בגישה המסורתית בחברה הערבית לנושא החינוך במשפחה.

מעונות היום הם מסגרת של חינוך לא חובה ולא פורמאלי. המשרד משקיע את המשאבים שעומדים לרשותו. הפעלת המעונות נעשית בשיתוף עם ארגוני הנשים. יש שלושה ארגונים גדולים: ויצ"ר, נעמ"ת ואמונה, שמפעילים את רוב מעונות היום, ויש גם ארגונים קטנים יותר. אנחנו נוקטים בגישה ליברלית על פיה אנחנו חייבים להתחס לארגון שמעוניין

לפתוח מסגרת חינוכית, אך על פי קריטריונים הנדרשים לצורך קבלת הסמל.

אני מקווה שבעתיד ניצור באמת שיתוף פעולה מלא עם כל הארגונים.

ד"ר האלה חזן:

תהליכי התפתחות במגזרים שונים יכולים להיות שווים אם יש תשתית שווה ונקודת זינוק שווה. אחד האזורים המופקרים ביותר בתחום החינוך לגיל הרך ובתחומים אחרים הוא הדרום, ובמיוחד האוכלוסיה הבדואית. סולטן עובייד יספר על הניסיונות לצמצם את הפערים הללו.

סולטן עובייד:

אני אתחיל במשהו אישי (זו הפעם הראשונה שאני פוגש קהל מעורב ואני מתרגש). אני סיימתי תיכון בבית הספר הראשון שהיה אז בנגב, ולצערי הייתי יחיד, מתוך 80 התלמידים, שעבר את בחינות הבגרות. לשמחתי ניתנה לי ההזדמנות ללמוד באוניברסיטה ולמדתי מתמטיקה וחינוך.

באוכלוסיה הערבית לא קיים המושג הזה של "טעון טיפוח", אבל אני הרגשתי טעון טיפוח כשלמדתי באוניברסיטה. חשבתי שאני צריך לעשות משהו ואני מוכרח לומר כאן שלפחות בדרום ההכשרה שניתנת למורים היא אפסית. יש להם מסלול של החינוך לגיל הרך, אבל כאשר המטפלות מסיימות זה כאילו לא למדו. אם האחראי שם הוא ד"ר לביולוגיה אז למה אפשר לצפות. במסגרת העמותה אנחנו מנסים לתרום בתחום הפרוץ הזה של החינוך לגיל הרך, אבל לא יוכל להיות תחליף לממשלה. כל המערכת בנגב משובשת. יש גנים בפחונים ובמבנים רעועים. אז מבנים אין, גנות אין - אבל יש ילדים, הרבה מאוד ילדים. בכל משפחה יש בממוצע 15-10 ילדים. יש צורך עצום בהכשרת גנות. אני רוצה שהגנות שלנו תגענה למעמד שווה לזה של הגנות בשאר המקומות המפותחים בארץ. אני רוצה שיבואו ויראו מעירית באר-שבע מה קורה, איזה עוול נעשה אצלנו. משרד החינוך אפילו לא מעוניין לראות מה קורה. מפקח ממשרד החינוך התקשר למדריכה ואמר לה, "אני לא רוצה שתלכי לשם לבקר, כי אין לנו מקורות לפרויקט הזה". אז איך אני אמור להגיב אם זה היחס של משרד החינוך? איך אני יכול לפנות לשאר המשרדים? אני חושב שאנחנו מגדלים ילדים שהם חלק אינטגרלי ממדינת ישראל. זאת תעודת עניות שמערכת החינוך שלנו נראית כפי שהיא נראית במדינה דמוקרטית.

ד"ר האלה חזן:

מהדברים ששמענו עד כה עולה השאלה: האם משרד החינוך עוזב את השטח הזה כהפקר לארגונים פרטיים שיקומו בשטח?

ג'יהאד עיראקי:

אני חלוקה לשניים. אני רואה את השטח אבל גם מיצגת את הממסד. יש לי כמה הנחות יסוד. הנחה ראשונה היא שחינוך בגיל הרך הוא חשוב לעיצוב עתיד הילד. דבר שני, החינוך צריך להיות מתוכנן, והאנשים שעובדים בחינוך צריכים להיות מוכשרים לכך.

אני אתיחס לבעיה במגזר הערבי. עד סוף שנות ה-70, לא היתה בעיה של חינוך בגילאי 3-4 במגזר הערבי. הבעיה התעוררה כאשר נשים התחילו לצאת לעבודה וגברה המודעות לחשיבות החינוך בגיל הרך. אבל באותו זמן לא התכוננו לכך, לא ראו את הנזל. ברגע שהאשה הערבית יצאה לעבודה, לא הכינו את הצוות ואת המשאבים. אדם לא מקבל את הזכויות שלו מהמערכת אם הוא לא דורש אותן. כל מגזר צריך להיות אחראי לראיה העתידית שלו. אצלנו עד אמצע שנות השמונים לא היתה בכלל חשיבה בנושא הזה. כשהתחילו להיפתח גני ילדים, הסיבות לכך היו שהאשה יצאה לעבוד, החמולות התפרקו, והיה צורך לשים את הילדים במקום בטוח. מצד שני היו הרבה בחורות שרצו למצוא עבודה. כאן הקרקע היתה פורה לפתיחת גני ילדים עבור גילאים צעירים מאוד. אגודות ומפלגות למיניהן ניצלו את נושא הילדים לצורך העלאת האינטרסים והדעות שלהם וזה לגיטימי. במגזר הערבי קמו ארגונים שקיבלו תמיכה מקרנות בחו"ל. מצד שני, קמו מכללות שהתחילו להכשיר גננות לעבודה עם הילדים הללו. היה צורך להכשיר גננות לעבודה, אבל ההכשרה לא היתה ברמה מספיקה כדי לספק את הצרכים של הילדים. אני לא מדברת על הסיבות. אני לא יודעת אם כל מוסד יוכל להיות מוסד להכשרת מורים. פה הבעיה היא באחריות הממשלה. חייבים לדאוג שלמוסדות תהיה יכולת לתת הכשרה מתאימה. המכללות לא התפתחו, והסמינרים למורים לא קלטו מספר גננות שיענה על הצרכים, והבעיה נשארה לא פתורה.

האוכלוסיה הערבית היא אוכלוסיה עניה, ואין להורים אפשרות לשלם סכומים גדולים עבור גני הילדים. אמא שצריכה לשלם 300-400 שקל לא תשלח את הילד לגנון. באוכלוסיה הערבית גם לא קיימות ההגדרות של "טעוני טיפוח" ו"אזור פיתוח" שיכולות להקל על התשלום עבור השכבות החלשות. השכר שמקבלות הגננות הוא מאוד נמוך. תלמידות מהסמינרים לא רוצות לפנות לעבודה בגני טרום

חובה של הארגונים הלא ממשלתיים כי הן לא מקבלות משכורת ותנאים כמו במשרד החינוך.

אם הרשויות המקומיות היו מתיחסות לחינוך לגיל הרך כחשוב בסדר העדיפות שלהן והיו משקיעות יותר כסף במשאבים לחינוך הזה, היינו רואים את התוצאות בגילאים המאוחרים יותר. אני מכירה רשויות שהשקיעו בגיל הרך ואחרי שנה-שנתיים התמוטטו המעונות. אני מבינה גם את הצד השני: הרשויות במגזר הערבי נמצאות במצוקה תקציבית והם לא רואים את החינוך לגיל הרך כראשון בסדר העדיפות.

הבעיה נשארת לא פתורה. אני מצפה שמשרד החינוך ידאג להכשרת גננות בצורה מתאימה ובמספרים שיספקו את הצרכים. הרשויות המקומיות חייבות לשים בראש סולם העדיפויות את החינוך לגיל הרך ולהשקיע משאבים בנושא זה כי יש לו חשיבות רבה. לדעתי לא צריך לסגור גן קיים כאשר אין מוסד חלופי. אם אני רואה שאין לי גננות ואני רוצה לפתוח גן, צריך להתפשר כדי לספק קודם את הצורך המיידי בגנים. אם הרשות המקומית יכולה להקים גן, אנחנו כן בעד לסגור גנים לא מתאימים. הבעיה תפתר רק אם יהיה שיתוף פעולה מלא.

תפקידי כמפקחת הוא לתת הדרכה אינטנסיבית לגננות כדי שהן תוכלנה לעבוד באופן אופטימלי. באוכלוסיה הערבית יש טעות מסוימת. הם חושבים שהחינוך בגילאי שלוש-ארבע ממומן על ידי הממשלה, וזה לא נכון. יש תמיכה מסוימת, אבל התמיכה העיקרית היא זו של ההורים. לדעתי, הבעיה תפתר אם המגזר הערבי יבין יותר את הבעיה ואם משרד החינוך יפנה יותר משאבים להדרכה ולהכשרת גננות.

ד"ר האלה חזן:

אני רוצה להציג לגב' רות צור שאלה. יש שתי תפיסות. אחת אומרת שצריך שהארגון יקום מהשטח - מה שמוביל, לדעתי, לשמרטפיה. תפיסה אחרת אומרת שהחינוך לגיל הרך הוא האחריות של אנשי החינוך. מה המצב במגזר היהודי? האם באמת מחכים שיבוא פיתרון מהשטח?

רות צור:

המחלוקה לגיל הרך במשרד החינוך הוקמה בעצם לאחר שקמו מעונות בשטח. בשנת 1974 הקים משרד החינוך ועדה בין-משרדית שהיתה אמורה לתת את התשובה לחינוך במעונות. אני עומדת בראש המחלוקה משנת 1987, וכבר אז נשאלה השאלה, מה למשרד החינוך ולגילאי 3-10? אני פועלת מתוך מחשבה שיש מערכת טובה. אנו מנסים להוסיף

ולטפח את הקיים. עמדת משרד החינוך היא שכל הילדים עד גיל שלוש חייבים להיות במסגרות חינוכיות, ולכן מעבר לתוכניות לקידום ילדים בתוך מסגרות חינוכיות, אנחנו משקיעים הרבה משאבים בתוכניות להורים על מנת לקדם את אותה אוכלוסית ילדים שלא מבקרת במסגרות חינוכיות. אני חושבת שבעתיד הקרוב זה יתן תשובה לאותם ילדים שלא מבקרים במסגרות חינוכיות.

זה נכון שצריך היום רישוי לכל פתיחת ולעומת זאת לא צריך רישוי לאיחסון ילדים. אני בכונה משתמשת בביטוי כזה חריף. אני שמחה ששרד החינוך נענה לפחות להרחבת החלת הפיקוח על גילאי שנתיים. אני מקווה שבתוך שנתיים נשלים את החלת החוק על כל מדינת ישראל.

ח"כ אברהם בורג:

אני רוצה להזכיר את ארגון ויצ"י, אמונה והסוכנות היהודית. כל אלה לא פעלים במגזר הערבי. זה נכון שתהליכי הסוציאליזציה הם שונים ושהתרבויות והמסורות שונות, אבל יחד עם זה קשה מאוד להתמודד כאשר התשתיות לא קיימות. שמעתי כאן בדברי כולם שהממשלה צריכה לעשות הרבה, ולדעתי זה נוגד את התפיסה הרווחת שעל הממשלה להוריד כמה שיותר את מעורבותה בקהילה. צריך לבזר כמה שיותר את השכונה והקהילה. מסתבר שבתהליך הביאור עדיין יש רצון לחזרה למקורות ("זתנו לנו") וזאת תלות לא בריאה, לדעתי.

כולנו מודים שטיפול בגיל הרך משתלם לטווח הרחוק, אבל כולנו יודעים היום שסדר העדיפות של מערכת החינוך אינו ההשקעה הנכונה אלא חילוף של פקקים. כאשר עוסקים בחילוף פקקים אז הנשא הנוער ביותר היום זה ההשכלה העל-תיכונית: ההשקעות בעשור הבא של מדינת ישראל תהיינה בחינוך העל-תיכוני.

זה מביא אותי לשישה נושאים מרכזיים בתחום החינוך לגיל הרך. אין ספק שהדבר המרכזי בכל מערכת החינוך, ועל אחת כמה וכמה במערכת נחותת אמצעים וסובלת מחוסר שימת לב כמו מערכת החינוך לגיל הרך, זה הכשרת כוח אדם. בהכשרת כוח אדם אני מתכוון לאקדמיזציה ולמעמד ובמאבק האחרון של המורים דיברו רק על המורים ולא על הגננות או על המטפלות. הגננת נתפסת כבייבי סיטר. מה פתאום לומדים בגן פעם אמר לי פרופ' לייבוויץ, "כשאני מביט אחורה על החיים האלה, אני נורא עייף וכל העסק הזה לא שווה שום דבר למעט דבר אחד - לראות ילדים בשנה וחצי הראשונה לחיים שלהם. זה ההשג האינטלקטואלי הגדול ביותר: מלהיות כלום, להיות אדם שלם". והתהליך הזה קורה בדיוק בגיל הרך.

הנקודה הבאה היא נושא התשתית. מערכת החינוך לגיל הרך הפכה בשנים האחרונות להיות, בלא ידיעה, למשאב הנתון ביותר לקיצוצים במערכת החינוך. זה אומר שבכל מקום שרוצים להרחיב את המערכת ואין כסף, אז אומרים שלא יבנו עוד כיתות גן. התגובה הזאת ברמת המערכת או ברמת הרשות המקומית מעידה על משהו. בשנים האחרונות הרשות המקומית הולכת להיות אחראית על מערכת חינוך רחבה משלה, ועל זה היא גם תיבחר בעתיד. מערכת שלא מקצה משאבים למקום שבו יושב הגן, תנאים מינימליים, תקנים, ולא חשוב לי מאיפה זה בא - אם מהממשלה או ממפעל הפיס, לא תיבחר.

הנקודה הבאה היא תפקיד החינוך בגיל הרך. ישנה מחלוקת שלא נכנס אליה: האם הגיל הרך זה יחידה עצמאית או שזה צריך להיות שייך לכיתות התחתונות של בית הספר. השאלה הפדגוגית לגבי תפקוד החינוך לגיל הרך היא שאלה מאוד מעניינת. מה תפקיד המערכת הזאת? האם תפקידה הוא להכין את הילד לבית הספר, מה שנקרא בשפה המקצועית - האספקט הקוגניטיבי. אני לגמרי לא בטוח שהתפקיד של חטיבת גיל זו הוא הלימוד המעשי בפועל, למרות שאני חושב שישנם אמצעים נהדרים להקניית יסודות שאינם כרוכים בהוראה פורמאלית. אני חושב שיש תפקיד אחד של החינוך לגיל הרך שהוא הרבה יותר חשוב אבל ניזנח בכל מערכת החינוך: עידוד התפתחות רגשית. הנושא הזה דורך במקום מאז לידתו של פרויד ועד היום הזה. ההתפתחות האמוציונאלית מתרחשת דוקא בגיל שבו ניתן לעצב כל כך הרבה בהשקעה מועטה יחסית.

הנקודה הבאה היא מעורבות ההורים. תראו איזה פריירים ההורים, וגם אני. בית הספר הוא לכאורה חינוך, אבל בגיל הרך, מקום בו ההורים מממנים את החינוך מכיסם, מעורבותם שואפת לאפס. תבדקו את זה ברמה הארצית ותראו שהשפעת ההורים על תכני הלימוד היא אפסית. בנושא התכנים אני רוצה לראות מעורבות של הורים: איזה העשרות להעניק לילד, איזה סל תרבות הוא צריך לקבל. יש לי ארבעה ילדים במערכת החינוך, ואני רואה בדיוק איך זה עובד.

אני רוצה להזכיר עוד נקודה בהקשר של מעורבות ההורים, וזה הלחץ הפוליטי שיש להורים. אם ההורים יפגינו חוסר נחת מגני הילדים, תישנתה העדיפות הפוליטית. אבל כאשר הבייבי סיטר עובד טוב, פחות או יותר, והכול מתנהל איכשהו בסדר, אז ההורה שקט ולא לוחץ על הרשות המקומית. אם הוא לא לוחץ, אזי לחבר הכנסת ולשר לא איכפת.

ושאלה אחרונה שאני רוצה לעלות היא השאלה של עדיפויות: האם לשים את הדגש על בניית יותר מעונות, או על הרחבת אפשרויות ההורים לטפל בילדיהם הרכים במסגרת הבית? כאן אין לי תשובה.

"טעוני טיפוח" בגיל הרך - קרש קפיצה או דלת כניסה למסלול נמוך?

ד"ר יוסי דהאן, יו"ר מרכז אדוה

מנחה:

משתתפים: **מר פריד אבו ע'וש**, מנהל הקרן לפיתוח תכניות לגיל הרך

למשפחה ולקהילה בחברה הערבית

מר אבי ביטן, מנהל מחלקת החינוך, אופקים

ד"ר יוסי יונה, מרצה, ביה"ס לחינוך, האוניברסיטה העברית

גב' שמחה צאלת, מנהלת פרויקט ון'ליר בשכונת מורשה

ד"ר יוסי דהאן:

הרעיון של תכניות טיפוח נובע מתפיסה כללית של עקרון שוויון ההזדמנויות שאומרת, בין היתר, שמן הראוי שהמדינה תקצה משאבים כדי ליצור אפליה מתקנת עבור תלמידים הבאים מרקע כלכלי-חברתי נמוך או שסובלים מחסכים. זה הבסיס הפילוסופי-אידיאולוגי של התוכניות האלה, אבל הבעיה איתן היא שלתוכניות הטיפוח הללו יש דינמיקה משלהן: הן יכולות לשמש כמנציחי הפער בגלל מנגנון של תיוג אוכלוסיית הילדים, תיוג שגורם לרמת ציפיות נמוכה אשר מגשימה את עצמה.

מדובר בתוכניות כמו הט"ף והאתג"ר. דבר אחר שאני רוצה לציין לגבי התוכניות האלה, הוא האוכלוסיות להם הן מיועדות. טאמר בפנל הראשון שהגדרת אוכלוסיית טיפוח על פי רמת השכלה מהווה בעיה, בלשון המעטה. דבר נוסף הוא מה קורה בסיום התוכניות הללו. האם הן לא הופכות לתחילתה של היסטוריה של "טעוני טיפוח", כאשר התוכניות מתייגות את התלמיד מכאן ואילך, לאורך כל ההיסטוריה החינוכית העתידית שלו?

פריד אבו ע'וש:

"טעוני טיפוח" אלה הם ילדים שמגיעים לבית הספר מבלי שהם מוכנים ומצוידים במטענים חינוכיים שיעזרו להם להתמודד, והניתוח הסוציולוגי-אנתרופולוגי של מי אשם, הוא לא רלוונטי לדעתי. עובדה היא שילדים מגיעים לא מוכנים להתמודד עם רמת הציפיות של בית הספר.

בסקטור הערבי רק 25% מהילדים נמצאים במסגרות של חינוך לגיל הרך (גיל 3), לעומת 98% במגזר היהודי. לא אגזים אם אגיד שלפחות 70% מהילדים הערבים זקוקים למעורבות של בית הספר, והנזק הוא גדול.

המדיניות הממשלתית מהווה אחד הגורמים המרכזיים לחוסר יכולת של הילדים להתמודד עם תוכניות בית הספר. גורם שני הוא חוסר היכולת של ארגונים ערביים מקומיים להתמודד נכון עם הכנת ילדים לבית הספר. גורם שלישי הוא חוסר היכולת של המורים להתמודד עם אוכלוסייה משתנה, והזרות שקיימת בין הבית לבין בית הספר. הקרן שלנו באה להתמודד עם הבעיות הללו, בעיקר עם הבעיה של קירוב הורים למערכת החינוך. המטרה שלנו היא לטפל בשני גורמים עיקריים: לבנות תוכניות מתאימות לאוכלוסייה הייחודית שלנו. התוכניות משלבות את נושא החינוך לבריאות, שאנו רואים בו חשיבות מיוחדת, וכן את המידה הרצויה של מעורבות הורים בתכנים הניתנים לילדיהם. אני חושב שהתוכניות הללו מקדמות מאוד את הילדים ומבחינתי בהחלט אפשר לראות בהן קרש קפיצה לקראת הכניסה לבית הספר.

לדעתי חלק מהזרות שקיימת בין הגנות לילדים נובעת מהעובדה שהגנות חוששות ממעורבות פוליטית. האמא נכנסת עד הדלת של הגן אבל לא פנימה. אני יודע שמאוד קשה לשכנע את האחראים לחינוך בגיל הרך לפעול למען מעורבות אמיתית של הורים, ולא שהאמא תבוא כדי לשמוע רק כמה היא לא בסדר כי יש לילד שלה כינים וכו'. אנחנו לא משתדלים מספיק לגרום לפתיחות שתאפשר לנו להסתכל להורים בעיניים ולעבוד איתם כשוויים מול שווים. אם נעשה את שני הדברים האלה, שיתוף הורים ועבודה נכונה עם גנות, אני חושב שפיק תועלת - לא רק נמנע נחשלות אלא יותר מזה.

להערכתי בארץ זקוקים ל-14 מיליון דולר כדי להביא את האוכלוסייה הערבית לרמת שוויון, וזה כסף קטן בשביל הממשלה. אני מדבר על גילאי 3-5. כולכם גם יודעים שזה מכוון ומובנה. אחת הדרכים היותר נכונות לעשות את זה היא לבזר את

המשאבים לארגונים הערביים המקומיים בשטח, ואני מדבר אגב גם על ארגונים מזרחיים. אני לא חושב שמצבן של עדות המזרח הרבה יותר טוב.

הקרן גם מנסה להתמודד עם משהו שנקרא הכשרת צוות בכיר להובלת פרויקטים, כי אצלנו חסרים אנשים שיוכלו להוביל פרויקטים להעצמת הילדים בגיל הרך. אני תופס את הגיל הרך כדלת כניסה לחברה הערבית בכלל. אני חושב שזאת הדרך היותר מוצלחת להשפיע על הקהילה והמשפחה ובאמת להביא להעצמה במקום לנחשלות של ילדים.

שמחה צלאח:

אני רוצה להציג ניסיון של עבודה בקהילה שהוגדרה כטעונת טיפוח ונחשלת.

במשך שמונה שנים עמדתי בראש פרויקט שמומן על ידי קרן ון-ליר מהולנד, קרן שעוסקת בפיתוח תוכניות לגיל הרך. הפרוייקט התחיל ב-1982, בשכונת מורשה ברמת השרון. זאת היתה ריאקציה לשיקום שכונות שהתחיל לעבוד שלוש שנים קודם. קבוצת תושבים מתוך הקהילה, ואני ביניהם, הגיעו למסקנה שדרך ההתערבות של שיקום שכונות אינה מביאה לשיתוף אמיתי של התושבים, למרות שהתושבים יודעים הכי טוב מהם הצרכים האמיתיים של השכונה. הפער הגדול בשכונה היה פער של חינוך, נשירה עצומה מבתי הספר וחוסר מעורבות של ההורים לנעשה במערכת החינוך. זה הביא ליצירת הפרוייקט שכולו יוחד לעבודה עם גילאי 0-6. שתי הנחות יסוד מרכזיות עמדו בביסוס הפרוייקט הזה: ראשית, לתכנן תוכניות שמכוונות ישירות אל היעדים, ושנית, האמונה שתוכניות הטיפוח צריכות לצמוח בתהליך של עבודה ולמידה בשטח.

הפרוייקט הכיל מספר תוכניות על בסיס מודלים קיימים. פיתחנו תוכנית הכשרה למדריכות מתוך הקהילה שתפעלנה את התוכניות. הפרוייקט הפעיל תוכנית מרכזית של הכשרת אמהות מורות, ותוכנית לביצוע ביתי. ניסינו להגיע למצב שגם הדרכה מקצועית תעשה על ידי המדריכות שלנו. היתה גם תוכנית של משפחתונים, עד 10 ילדים במשפחתון, ותוכניות אחרות שנמשכו שנה או חצי שנה.

הפרוייקט היה מוגבל לארבע שנים ואחר כך הורחב בעוד שכונת בארץ. אנחנו ראינו שלמדריכות הסמך-מקצועיות אין שום אפשרות קידום: מספר מאוד מצומצם של מטפלות הצליחו להגיע לרמה של מנהלות מעון. ניסינו למצוא דרך לקדם אותן ואפילו להציע זאת לממסד. יצרנו תפקידים ואפשרויות קידום עבורן, רכזת או מנהלת משחקה.

השאלה היא מדוע הפרוייקט הוא "לשעבר"? הסיבה היא שהממסד סירב להכיר בהצלחה של הפרוייקט ובתהודה שלו. התוכנית של המשפחתונים היא היחידה שממשיכה עד היום. הבעיה היא שכאשר נגמרים המשאבים הממלכתיים, התושבים נשארים בפה פעור. אין לאן ללכת. חלק קטן מהנטל הכספי עבר לרשות המקומית, אבל זה עדיין לא היה מספיק כדי להמשיך את הפרוייקט.

אחת השאלות המרכזיות בנושא של "טעוני טיפוח" היא שאלת התאמת התוכניות. את זה למדנו מהנסיון שלנו להיכנס עם התוכנית של שכונת מורשה לקהילות אחרות שהוגדרו אף הן כ"טעונות טיפוח". נקודה נוספת חשובה היא אופן ההפעלה של התוכניות, כי אחת החממות הגדולות של הפרוייקט שלנו היא שלא הכנו תשתית מקומית שתמשיך את הפרוייקט. נשארנו תלויים בגורמי מימון ממלכתיים או מחו"ל.

ד"ר יוסי יונה:

יש להניח שניתן לעשות הכללה מתוכניות טיפוח לגיל הרך לתוכניות טיפוח בכלל. הייתי עושה חלוקה לשני הבטים של המושג הזה, אחד של טעוני תיקון או הזדמנות, והשני של הקשר התרבותי-כלכלי-חברתי שבו התוכניות הללו מתבצעות. השאלה הפרקטית היא האם היעדים של תיקון האפליה החברתית הם באמת היעדים של התוכניות לטעוני טיפוח. מתוך רשמים של חוקרים שעסקו בתוכניות הללו עולה שהיעדים הם לא כאלה. היעדים הם לא יעדים של שוויון הזדמנויות במובן המסורתי של המילה, או משאבים דיפרנציאליים לילדים כדי לתת להם הזדמנות שווה. בכל אופן הקריטריונים של הבדיקה, לדעתי, צריכים להתמקד בבדיקת ההשגים של הילדים. האם אנחנו יודעים משהו, במשך עשרות השנים שהתוכניות האלה מופעלות, ביחס לשיפורים ניכרים כאלה או אחרים? הקריטריון הקובע, לדעתי, הוא השגת תעודת בגרות באוכלוסיות שמוגדרות טעונות טיפוח.

ההבט האחר הוא ההקשר התרבותי-כלכלי. במקרה זה גם אם התוכניות הן אידיאליות מבחינת תכנים ויעדים, מה שיקבע בסופו של דבר זה ההקשר בהן הן מבוצעות. כאן יש לפחות שלושה מרכיבים: דעות קדומות, תפיסה ריבודית של המשק ותחרות. אם אנחנו מייצגים תוכניות לטעוני טיפוח בהקשר של דעות קדומות כלפי אוכלוסיה מזרחית, למשל, אז אפשר כבר להניח מראש מה תהיינה התוצאות. לפני כשנה נערך מחקר במכללת אורנים, לגבי מערכת הציפיות של מורים מתלמידיהם, ועלה באופן ברור שמערכת הציפיות של המורים היא מאוד דיפרנציאלית ביחס לתלמידים. מדובר בעיקר

במערכת ציפיות שונה ביחס לתלמידים מזרחים, ערבים וכן לבנות. אלה הן שלושת הקטגוריות של המקופחים בחברה הישראלית. מהמחקר גם עולה שהדעות הקדומות הן לא נחלת מורים אשכנזים בלבד: גם מורים מזרחים וערבים מתיחסים לתלמידיהם לפי אותן דעות קדומות.

נושא נוסף הוא התפיסה הארגונית של המשק. ישנה דעה רווחת שנשמעת הרבה והיא שלא כל האנשים צריכים להיות משכילים, כלומר היעד שכולם יגיעו לתעודת בגרות הוא בעייתי ברמה של האידיאלים. זה אידיאל נפסד כביכול כי אנחנו צריכים להתחשב באילוצים של המשק: אנחנו צריכים מסגרים, אנשים שיעשו עבודות שחורות וכו'. ההקשר הזה לדעתי קיים במחשבתם של הרבה מורים באוניברסיטה, במועצה להשכלה גבוהה ועוד. ההקשר הזה גם משפיע לדעתי על ההצלחה של התוכניות לטעוני טיפוח, גם אם הן תוכניות טובות.

המרכיב האחרון והחשוב מאוד הוא המרכיב של התחרות. המציאות היא כזו שכל הורה רוצה להבטיח לילדים שלו מהפעוטון את ההזדמנות הטובה ביותר להגיע לאוניברסיטה. התחרות בקונטקסט הזה היא אדירה. המורים צריכים לדאוג ליוקרה של בית הספר שלהם והדאגה הזאת מצריכה הסללה של תלמידים למקצועות בעלי חשיבות משנית, כאשר הסיבה היחידה היא שאותם תלמידים, לדעת המורים שלהם, מפריעים לתלמידים הטובים לרוץ. האתוס הוא לא כזה שאומר בואו ניתן לתלמידים החלשים הזדמנות טובה יותר להצליח, אלא, לנפות אותם מהזרם המרכזי. התחרות הזאת היא גם אילוץ שיכול להשפיע לרעה על התוכניות לטעוני טיפוח.

אני רוצה להתייחס להערות שהושמעו כאן לגבי ההעצמה של הקהילה. זה נראה באמת הדבר ההגיוני ביותר שאנשים יכולים לומר: אנחנו אזור מצוקה, והמונופול של הממסד עד כה בטיפול בנו לא הניב תוצאות מרשימות. בואו נקח את העניינים לידיים כי לו יש האינטרס הגדול ביותר שהילדים שלנו יצליחו. אני מקבל את ההנחות הללו, אבל יש כאן בעיה שיש להתייחס אליה, מאחר והיום נוצרה קואליציה מאוד מעניינת בין אנשים שתומכים בקהילה לבין הממסד. הממסד היום מרבה לדבר על ביזור סמכויות, על ההעצמה של הקהילה, על הצורך בקביעת "האני מאמין" של בית הספר. כאן נשאלת השאלה, האם זה פרץ של נאורות מצד הממסד? לי זה לא נראה. הממסד מתלהב לבזר סמכויות כאשר אין כסף. כאשר יש כסף הממסד בדרך כלל אווז ברסן הסמכות. כאן יכול להיות תהליך מאוד מסוכן; אם התושבים יגידו: "אנחנו רוצים לנהל את העניינים לבד" ואז לא יועברו מספיק משאבים, כי ישנם

קיצוצים מאוד גדולים במערכת החינוך. ניקח לדוגמה את החינוך האפור, הכרוך במעורבות ישירה של הורים בתוכניות הלימודים. על פי סקר שעשה מסן סאלד, עולה כי 73% מתוכניות החינוך האפור מופעלות באזורים מבוססים, ורק 10% באזורים חלשים. כלומר המעורבות אפשרית היכן שלהורים יש משאבים לישם את התוכניות שלהם. אני מעיר את זה כהערה כללית. אני חושב שבאופן ממוצע ביזור הולך עם לקיחת הסמכות הכלכלית. אני אומר את זה כאזהרה.

יתכן שבמקרים רבים ההעצמה תהיה העצמה פורמאלית גרידא ללא המשאבים הדרושים.

אבי ביטן:

אני רוצה לדבר על תוכניות שיושמו באופקים. האם יש קשר בין מידת המעורבות של ההורים לבין רמת ההישגים של התלמידים? לצערנו, לפחות על פי מה שקרה באופקים, אי אפשר להצביע על קשר כזה.

תוכנית האתגר באה לתת אפשרות להורים להיות מובילים של הילדים שלהם, זאת המטרה המוצהרת. הלכנו לכמה הורים ושאלנו אותם מה התוכנית נתנה להם. מה שקורה אצל ההורים, זה שברגע שהאחריות להתקדמותו של הילד מוטלת על ההורה, הוא מקבל על עצמו את האחריות. האמא הרגישה מחויבות כלפי המדריכה שלה שהיא בעצם אשה באותה רמה. אז אותה אמא מנסה להגיע לפחות לרמה של המדריכה.

התוכנית הזאת מופעלת באופקים כמעט שמונה שנים והיא הקיפה מעגל רחב מאוד של משפחות. הצדדים הפחות חיוביים הם, העובדה שלא תמיד המפגש בין המדריכות הלא מקצועיות והמשפחות היה בנושאי חינוך. דבר נוסף הוא שהתוכנית מאוד מובנית, ואין שום אפשרויות סטייה או פיתוח של התוכנית בהתאם לצרכים אישיים שמתעוררים בשטח.

בתפקיד הנוכחי שלי אני איש ממסד, ואם אנחנו מדברים על תוכניות כאלה אז הצלחנו לבנות תוכניות בשיתוף עם ההורים. התוכניות האלה נותנת תשובה לחינוך האפור כש-90% מהתקציב בא מהממסד. אבל הרעיון המרכזי הוא שההורים שותפים לביצוע התוכנית. אנחנו לוקחים ילדים שהממסד הבית-ספרי התיאש מהם ולא דן אותם לבגרות, ואנחנו מובילים אותם לבגרות. הבעיה של אופקים היא שלא היתה רציפות מבחינת הפיתוח של האוכלוסיה מהגן ועד לכיתה י"ב, רציפות בראיית הנלד. מה שכן נעשה זה יריות. פעם ירו לגיל הרך, פעם ליסודי, פעם לעל-יסודי וכו'. היריות הללו גרמו לבלבול ולא להשגים ממשיים. השאלה היא איך מובילים מערכת חינוכית שתוציא ילדים עם מודעות

חברתית מפותחת, וכאן אנחנו עדיין מדשדשים. אם יש תוכנית שבה הילד נפגש אחת לשלושה חודשים, לשעה קלה, עם תאטרון, זה לא רציני ושום העשרה לא תצמח לו מזה. אנחנו מחזיקים מערכת רצינית מאוד שמשלמת כסף לגננת ולעוזרת ולהסעות ובסוף הילד לא מגיע לשום שיפור משמעותי.

אנחנו לקחנו את תוכנית מילויא לדוגמה ופרקנו אותה. הקמנו מרכז פעילות לגיל הרך ובאותו מרכז הילד סופג פעילות יום שלם (לא שעה בשבוע) כל עשרה ימים. הילד בא ליום הזה באותו יום שיש לו

גננת מחליפה. במקום שאותה מחליפה לא תעביר תכנים משמעותיים באותו יום עבודה זמני, היא מגיעה עם הילדים למרכז ושם הם רוכשים כלים שבשום מקום לא היו מקבלים. הילד בא במגע עם כל תוכניות ההעשרה האפשריות. זאת שנה שניה שאנחנו מפעילים את התוכנית. אחר הצהריים ההורים מפעילים את המרכז יחד עם הילדים שלהם, כלומר, הממסד נותן להם את המקום והם מפעילים אותו. אנחנו פתוחים לביקורת ומשתפרים כל הזמן בהתאם.

ד"ר:

אשר לוי:

עלו פה כמה סוגיות בנושא הקהילה. אני חושב שהדוגמאות ששמחה צלחה הביאה הן מאירות עיניים, כי להעמיד במבחן את מוסד הקהילה פרושו לתת לאנשים לבנות משהו משלהם. בעיקרון, התוכניות שמציע הממסד חדשות לבקרים הן תוכניות שבאו לעשות טוב, אך המכניזם שלהן בשטח גורם להן ללכת למקום אחר. לכן אני לא נבהל מזה שתוכניות נסגרות. אני מסכים עם מה שאמר יוסי יונה: יש סכנה שחלוקת המשאבים לא תלך ביחד עם ביזור הסמכויות ויש לשים לב לנקודה החשובה הזאת.

ד"ר שלמה סבירסקי:

שמענו את הסיפור של גב' צלחה. התושבים במורשה לא הצליחו לקבל מימון מהממשלה ואז הם פנו לקרן ון-ליר. כאשר הממשלה אומרת, "אני יוצאת מהתמונה ופתחת פתח לקהילה", זה רק כאשר אין כסף. אני רוצה להוסיף נקודה שאנחנו לא כל-כך מודעים לה. גם כאשר הכסף נגמר, הממשלה נשארת גורם חשוב. הרעיון של הקהילה הוא חשוב, אבל הממשלה עדיין צריכה להיות בתמונה כגורם מדרבן ומסייע.

ד"ר רינה מיכלוביץ:

תוכנית הרווחה התחלקה לשניים ויש גם מה שנקרא התוכניות היישוביות, ששם בפירוש הקהילה מדווחת על הצרכים שלה ויש לה יכולת להחליט על תוכניות ספורט, תרבות וכו'. אהבתי מאוד את מה שפריד אמר, שיש להאזין להורה ולא לדחות אותו מלכתחילה. אני אומרת שאפשר גם להאזין קצת לממסד ולא לדחות מלכתחילה, מפני שבהרבה מקרים אנחנו מנסים לשתף פעולה עם גורמים בקהילה, ואני רואה שאותם ליקויים שמצאתי בממסד קיימים בקהילה אצל מחזיקי הכספים של הקרן הקטנה שלהם. לעתים אנחנו לא מצליחים

לומר לאנשים שהם יכולים, למשל, להכשיר את העובדות שלהם בקורסים שכבר קיימים ללא תשלום. ברגע שזה מצוי בידי הקרן הפרטית, האנשים רוצים לעשות את זה בכוחות עצמם מפחד התערבותו של "הממסד הבזוי", אפילו אם מעורבות הממסד יכולה רק להועיל ולחסוך בכסף.

אני רוצה להוסיף דבר אחר על התועלת בתוכניות שקיימות עבור הגיל הרך. אני אמרתי לפרופ' באשי שיש לנו תוכנית כל כך טובה לסיוע לילדי הגן. התוכנית נבדקה והילדים נבחנו ונמצא שהם סוגרים פער. אמר לי באשי: "רינה, תשכחי מזה, אם את לוקחת ילד רעב ואת נותנת לו פעם אחת שניצל, הוא לא יהיה שבע מזה עד הבגרות". לכן כאשר אתה אומר שהיו יריות לכל הכיוונים ולא היתה תוכנית מסודרת - לזה בדיוק אני מתכוונת. אנחנו עושים תוכניות לגיל הרך, תוכניות שעשויות לקדם את הילדים, אבל אם לא יהיה המשך מסודר לילדים, אז נחטיא את המטרה. ודבר אחרון - אחד הדברים הקשים שקורים לנו קשור להגדרת הציפיות. אם המטרה שלנו היא שיגדל אחוז התלמידים שבאים מאזרי מצוקה בקרב אלה שמגיעים לאוניברסיטאות, אז יש לראות את הדברים אחרת, מפני שזה אומר שאם היום מתקבלים לאוניברסיטה תלמידים בממוצע של 85, אז הילד מאופקים צריך יהיה להגיע ל-92.

פריד אבו-ע'וש:

אני רק רוצה להגיד לרינה שלמדוד ילדים על פי ציונים זה דבר מסוכן ביותר.

שמחה צלחה:

עוד דבר שאני הייתי רוצה להבהיר לגבי ההתנשאות, כביכול, של מקבלי המשאבים הפרטיים. את לא הבנת את נקודת המוצא. המטרה היתה להקים אלטרנטיבה לתוכנית ההכשרה הממסדית, כי תוכנית

ההכשרה הממסדית פשוט לא מילאה את יעודה: היא לא הובילה לאותם כיוונים שאנחנו ציפינו לראות בתוך הקהילה. אנחנו לא דחינו את תוכניות ההכשרה של הממסד סתם כי היה לנו סכום כסף ביד ורצינו לבזבז אותו. אנחנו דחינו אותן כי הן לא התאימו ומצאנו אלטרנטיבה טובה יותר, אלא שברגע שלנו לא היו יותר משאבים, הממסד דחה את האלטרנטיבה שלנו אפילו מבלי לבדוק אם היא טובה יותר. התוכנית נדחתה על הסף גם בגלל שהיא היתה תוצאה של התארגנות קהילתית.

ד"ר הנרייט דהאן:

הסיפור של שיקום שכונות התחיל מסיטואציה שבה היה הרבה מאוד כסף. מחקר ההערכה של פרויקט שיקום שכונות הראה ש-80% מתקציבי שיקום שכונות הלכו לנטני השרותים ורק 20% הגיעו לשכונות עצמן. אני רוצה לומר שביזור זה דבר מאוד חשוב, וצריך לודא שזה יעשה גם במקום שיש כסף. ועוד אני רוצה לומר שזה ציני לומר בשם השוויון, 'זבאיאו לי 30 ילדים ואני אפתח לכם גן'. לא ראיתי שזה נעשה במגזר היהודי. אז למה שזה יעשה במגזר הערבי?

סעדיה גוזלן:

אני רוצה להתייחס לכל תוכניות הפיתוח. כל התוכניות שהגיעו ליישובים המזרחיים נבעו או מצורך להרגיע את הרוחות או מצורך לפתור בעיה אופנתית. אי אפשר להגיע למקום מבוסס ולהגיד לאנשים בואו תעשו ניסוי על הילדים שלכם; אבל במקום חלש אז לא בעיה. עד עכשיו שום תוכנית לא התחילה לפי תבנית בדוקה מראש. כדי לפתור את בעיית החינוך צריך להתמקד בתעודת הבגרות. כל מה שמסביב לזה לא שייך ולא שווה כלום. הנושא של ערי פיתוח הוא החמצה גדולה. קודם הסתכלו על המנטליות שלנו. אחר כך התיאשו ואמרו 'טעוני טיפוח'. 'טעוני טיפוח' זה חסרי תקנה, ואם בודקים

את התקציבים, עיירות הפיתוח לא מקבלות יותר: אני בדקתי את זה אישית. כאשר אני התלוננתי בסוכנות ושאלתי מדוע 40% מהכסף מיועד למימון של מינהלה, אמרו לי שיש המומחה הזה והמומחה הזה, וכל מה שנשאר לוועדים היה לטפל במרזבים ולא לקבוע כלום. הנושא של מעורבות הורים חשוב מאוד, אבל לא תמיד כאשר קהילה מקבלת על עצמה את הטיפול היא עושה את זה יותר טוב מהממסד. אז נושא הבקרה הוא חשוב. צריך להכריח את הממסד לפעול על פי הצרכים של הקהילה, והמפתח הוא כוח פוליטי.

נבילה אספניולי:

יש פיתגם בסינית שאומר "אל תיתן לי לאמל דגים, תלמד אותי לדוג". אני חושבת שכל תוכניות הטיפול דווקא פועלות כדי לתת לנו דג ולא מנסים ללמד אותנו לדוג. אחת הבעיות היא שהמוקד של תכניות הטיפול איננו העצמה: אין אמונה ביכולת של האנשים אליהם יועדה התוכנית; מעצביה באים עם ידע מראש לגבי מה טוב לקבוצה ומחליטים מראש על התכנים וגם על מבחני ההצלחה של התוכנית, שהם שקר אחד גדול.

לקחת דברים לידיים זה מאוד חשוב. השאלה אם אני מסתפקת בזה. אם אני רק לוקחת דברים לידיים ולא מפעילה לחץ על הממסד לשנות דברים, אז בסדר. אבל אני בחברה הערבית רוצה להפעיל לחץ על הממסד, כי כל ההתערבות של הממסד היא בשבילי דבר טוב שיאפשר לי לפעול במקומות אחרים. הבעיה שלי עם משרד החינוך היא שיש התעלמות מוחלטת מהארגונים והעמותות בחברה הערבית הפועלים לפיתוח תוכניות לגיל הרך.

לכן אני חושבת שיש ללחוץ חזק ולהפעיל כוח פוליטי על הממסד כדי שיתחיל לקחת את האחריות לידיים. נקודת המוצא בכל מקרה חייבת להיות העצמה ואמונה ביכולת של האנשים, אחרת אי אפשר להשיג שום תוצאות ושום התקדמות.